

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

**Актуальні питання
корекційної та
інклюзивної
освіти**

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Харків
2020

Редакційна колегія:

Головний редактор – Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Заступник головного редактора – Маркіна Тетяна Юрївна, доктор біологічних наук, професор, декан природничого факультету

Відповідальний секретар – Перетяга Людмила Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Члени редакційної колегії:

Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної педагогіки, академік Національної академії педагогічних наук України

Галій Алла Іванівна, кандидат біологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Голуб Наталія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Гордієнко Ірина Вікторівна, кандидат медичних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Дрозик Людмила Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Золотверх Владлена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Казачінер Олена Семенівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Коваленко Вікторія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Орлов Андрій Валерійович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пашинський Павло Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Сінопальнікова Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Туренко Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Щербак Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Рекомендовано редакційно-видавничим відділом Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, протокол №7 від 19.11.2020 р.

Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. – 376 с.

Збірник містить наукові праці, які присвячені висвітленню проблеми організації комплексного психолого-педагогічного супроводу інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто широке коло нагальних питань, пов'язаних з організацією інклюзивного освітнього середовища, наданням освітніх та корекційно-розвиткових послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку.

Забеліна Г.Д. Використання казкотерапії в логопедичній роботі з розвитку мовлення у дошкільників із заїканням.....	115
Завадська О.А. Умови психолого-педагогічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзії.....	121
Зінов'єва О.В. Діагностика розвитку довільної регуляції навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.....	126
Злобіна Н.М. Використання піктограм, як засобу комунікації дітей із синдромом Дауна.....	132
Калашиник С.В. Огляд методик корекції поведінкових порушень у дітей з РАС.....	138
Катріч А.М. Застосування елементів Монтессорі – терапії у сенсорному вихованні дітей із ЗПР.....	143
Кірпа Д.О. Ігрові вправи як засіб профілактики порушень писемного мовлення дітей молодшого шкільного віку.....	149
Колот С.Б. Логопедична ритміка для дітей з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).....	156
Комір С.М. Роль і місце дихальних вправ в корекції заїкання	160
Комкова О.М. Формування довільної уваги у молодших школярів із порушеннями писемного мовлення.....	167
Костенко В.А. Складання розповіді за сюжетною картиною як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення у роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.....	175
Кривоніс Д.О. Гра як засіб мовленнєвого розвитку дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	181
Лактіонова О.М. Особливості обстеження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня	186
Літвін Л.М. Діяльність реабілітаційного центру «Право вибору» щодо інклюзії дітей та людей з порушеннями у сучасне суспільство.....	190
Малєєва А.М. Рівні соціалізованості дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.....	195
Мамедова Л.Б. Розвиток соціальної компетентності дітей з РАС засобами соціальних історій.....	200
Маркіна Н.В. Формування емоційного здоров'я дітей засобами музикотерапії.....	208
Маркова Л.В. Стратегія формування потреби у спілкуванні дітей з розладами аутистичного спектру.....	211
Мироненко А. В. Комплексний підхід до розвитку звуковимови у дітей з порушенням слуху.....	218
Мірошниченко І.А. Формування функціональних цілей міждисциплінарною командою фахівців, як засіб реалізації програм допомоги для дітей з моторними порушеннями.....	224
Мірошниченко О.В. Використання музикотерапії в подоланні дизартрії у дошкільників.....	232
Міщенко О. А. Вокальні вправи та вокально-ритмічні ігри як засоби формування інтонаційно-ритмічної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.....	237

Необхідна розробка програми формування психолого-педагогічного супроводу учнів з легким ступенем інтелектуальних порушень в умовах інклюзивної школи. Мета програми – створення умов психолого-педагогічного супроводу учнів з легким ступенем інтелектуальних порушень в умовах інклюзивної школи для розвитку особливих освітніх потреб (комунікативні вміння, навички соціальної взаємодії). Однією з найефективніших методик формування психолого-педагогічного супроводу учнів з легким ступенем інтелектуальних порушень є використання вправ, показаних у експерименті.

Список використаних джерел:

1. Балакірська Л.В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / Л. В. Балакірська // Педагогічна майстерня. – 2011. – № 6. – С. 11–13.
2. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 10–14.
3. Исаев Д.Н., Колосова Т.А. Практикум по психологии умственно отсталых детей и подростков: учебное пособие для студентов / отв. ред. М.О. Вайполина. – СПб.: Каро, 2012. – 176 с.
4. Кравець Н. Особливості розумової працездатності школярів в умовах інклюзивної форми навчання / Н. Кравець, В. Шорохова // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 52–56.
5. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я. Рубинштейн. – М.: ИОИ, 2016. – 228 с.

Зінов'єва О. В.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття містить огляд думок провідних вітчизняних і зарубіжних вчених про значення довільної регуляції в розвитку вищих психічних функцій, в тому числі підкреслена роль регуляторної функції в навчально-пізнавальній діяльності дітей молодшого шкільного віку. Розкрито склад та

характеристику кожного компоненту довільної регуляції як набору виконавчих функцій, включаючи вибіркочу увагу, робочу пам'ять, гальмування. Зібрані в єдину добірку наявні на даний момент педагогічні, психологічні та нейропсихологічні діагностичні методики по оцінці виконавчих функцій дітей молодшого шкільного віку, представлені в працях відомих дослідників.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, довільна регуляція, молодший шкільний вік, діагностичні методики, вибіркоча увага, робоча пам'ять, гальмування.

Постановка проблеми. Розвиток довільної регуляції є важливим аспектом науково-пізнавальної діяльності дитини, і знання того, як розвивається довільна регуляція, є істотним для розуміння як нормального, так і аномального розвитку. Проте питання оцінки всіх компонентів довільної регуляції навчально-пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку, включаючи дітей з інтелектуальними порушеннями, все ще досліджено недостатньо. Немає єдиного джерела, яке б акумулювало методики оцінки розвитку виконуючих функцій учнів молодшої школи не розрізнено, а як єдиний набір необхідний для регуляції довільного протікання психічних процесів. Навчально-пізнавальна діяльність дітей починається з молодшої школи, бо саме в цей період дошкільне знайомство зі світом через ігрову форму заміщується вченням через цілеспрямоване отримання знань, яке викликає зміну особистості. Відправною точкою саморегуляції поведінки і навчально-пізнавальної діяльності у таких учнів є необхідність все більшого включення довільності. Тому так важливі єдині критерії оцінки сформованості довільних функцій, як першого етапу розробки впливових методів на їх подальший розвиток.

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки збільшилась кількість досліджень, присвячених довільної регуляції дітей [1, 4, 7, 8]. Поняття довільної регуляції різні дослідники визначали по-різному. В радянський період активне вивчення проблеми програмування, регуляції и контролю було розпочато Л.С.Виготським [2], О.Р.Лурією [3] та продовжувалось в

дослідженнях Т. В. Ахутіної [4], Т.Г.Візель [1] та ін. Л.С. Виготський підкреслював, що довільна регуляція власної поведінки – те, що відрізняє людину від тварини, виникла поступово в процесі еволюції спільної, соціально зумовленої і опосередкованої знаряддями праці діяльності людини, а довільна регуляція дитини виникає в спільної діяльності з дорослим [2].

Сучасні дослідники транслиують погляд західних колег, які розглядають довільну регуляцію як набір виконавчих (керуючих функцій) високого рівня, які організують інші (базові) психічні процеси [7]. Але і серед зарубіжних авторів все ж немає єдиної думки. Так, М.І. Posner і М.К. Rothbart розглядають механізми саморегуляції як вміння пристосовувати поведінку до вимог ситуації, яке виражається в ініціації, гальмуванні і зміні моторних і вербальних актів поведінки [8].

Дослідженнями розвитку психічних функцій дітей молодшого шкільного віку, в тому числі довільної регуляції, займалися Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, К.К. Маркова, Т.В. Ахутіна, Р.С. Немов, К.О. Савіна [4, 5, 6, 7] та інші автори. Однак напрацювань по єдиній систематизації маркерів оцінки всіх компонентів довільної регуляції для дітей молодшого шкільного віку все ще недостатньо.

Мета статті. Метою статті є визначення основних маркерів оцінки довільної регуляції навчально-пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до мети були поставлені такі завдання: визначити місце і роль довільної регуляції у навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшої школи, дати аналіз кожному компоненту довільної регуляції, систематизувати розрізнені методи оцінки вибіркової уваги, робочої пам'яті та гальмування, як компонентів довільної регуляції.

Виклад матеріалу дослідження. О.Р. Лурія першим постулював концепцію про три функціональних блоки мозку, від злагодженої роботи яких залежить розвиток вищих психічних функцій людини. За цією концепцією, за формування планів дії, контроль їх здійснення, регуляцію поведінки, рухів і дій відповідає 3 функціональний блок мозку – неокортекс лобних часток. Порушення регуляторної функції є основною особливістю при ураженні лобних

часток [3], що дозволяє зробити висновок про основне призначення 3-го блоку мозку – формування та підтримання довільної регуляції.

Розуміння ключової значущості довільної регуляції в розвитку вищих психічних функцій визначає завдання, яке до теперішнього часу все ще недостатньо опрацьоване: оцінка формування мозкових механізмів довільного керування поведінкою і діяльністю. Вік молодшої школи є перехідним від ігрової форми пізнання світу до навчально-пізнавальної діяльності через інтелектуальну напругу. Тому можливість запустити процес свідомої саморегуляції діяльності та управління поведінкою для учня молодшої школи виходить на перший план. Недостатня сформірованість довільності поведінки є фактором, що обумовлює неготовність до школи і труднощі у навчанні. Серед основних труднощів, з якими зустрічається молодший школяр: імпульсивність, розгальмування, проблема з дотриманням правил, складність входження в завдання, труднощі з побудовою програми, сприйняттям вимог, з контролем за виконанням завдання.

Нейропсихологія пізнавальної діяльності визначає довільну регуляцію і контроль як набір таких керуючих функцій: гальмування, робоча пам'ять, виконавча увага [7].

На молодший шкільний вік припадає активне формування довільної регуляції, завдання фахівця – грамотно оцінити рівень розвитку керуючих функцій й дібрати методи, які сприятимуть подальшому формуванню вибіркової уваги, робочої пам'яті і когнітивного контролю (гальмування).

Виконавча увага задіюється при конфлікті двох або більше стимулів, тобто тоді, коли необхідно вирішити, на що спрямувати когнітивні ресурси.

Характеристиками уваги є обсяг, концентрація, стійкість, розподіл, переключення. У дитини з порушенням одного або кількох компонентів виникають труднощі в навчально-пізнавальної діяльності. Вона не розуміє матеріал з першого разу, їй необхідні додаткові пояснення, вона погано списує з дошки, забуває взяти необхідне шкільне приладдя, запізнюється, постійно перепитує. Для обстеження компонентів зорової уваги та її розвитку у

молодших школярів використовуються такі методики: «Коректурна проба» (в різних модифікаціях), таблиці Шульте, методика Ріса, «Шифровка», вправа «Запам'ятай і розстав крапки». Для обстеження компонентів слухової уваги використовуються вправи з музичним інструментом та вправи на фонематичний слух; на розвиток об'єму уваги: повторення ритмічних мелодій на хлопання чи дзвоник, на збір слова по буквах; на концентрацію використовуються графічні диктанти, логічні завдання на слух, «Вгадай звук», пошук помилок на слух; на вибірковість маніпуляції з м'ячем на звукову інструкцію, «Злови букви». На розподіл вправа «Малюй і рахуй»; на перемикання рухлива гра «Смуга перешкод зі свистком» [4,6].

Робоча пам'ять визначається як здатність зберігати і маніпулювати інформацією, зберігаючи при цьому стійкість уваги. Це тип пам'яті, який дозволяє нам зберігати в розумі інформацію, поки ми з нею працюємо. Робоча, або операційна пам'ять, відповідає за контроль уваги, тобто за розподіл розумових ресурсів. Характеристикою робочої пам'яті є ємність, яка визначається кількістю взаємозв'язків, що відслідковуються одночасно.

Для оцінки робочої пам'яті і її розвитку у дорослих людей застосовується «Завдання n-назад». Для молодших школярів рекомендуються методики оцінки зорової та слухової робочої пам'яті за Р.С. Немовим [5, с.182-185, 187-189].

Гальмування, або когнітивний контроль, є здатністю гальмувати реакції, які не відображають ситуацію або не відповідають інструкції. Процес гальмування дає невеликий часовий проміжок, що дозволяє підготувати ефективну реакцію або дію. Гальмування пов'язано з робочою пам'яттю, так як для того, щоб планувати і згорнути неефективну дію, необхідно мати спогад про минулий досвід. Пропонується наступна вправа для розвитку навичок гальмування (реакція вибору) [4]: «У мене долоні на столі. Якщо я стукну один раз, ти піднімаєш ліву долоню і опускаєш її, якщо я стукну два рази, ти піднімаєш праву долоню і опускаєш її».

Гальмування також відображає здатність чекати. Тому прийоми на розвиток гальмування (когнітивного контролю) спрямовані на розвиток

здатності очікування. Ця властивість відпрацьовується на введенні режимних моментів при організації занять і способу життя: правила в родині, режим дня, домашні обов'язки, спортивні секції, настільні ігри з правилами. Ефективними є сенсорні і моторні вправи у вигляді смуги перешкод.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Значення довільної регуляції для успішної навчально-пізнавальної діяльності молодшого школяра важко переоцінити. Чим більше науковці дізнаються про діяльність мозку, тим більшу кількість питань потрібно розв'язати. Представлені методи оцінки формування довільної регуляції були апробовані переважно на дітях з нормотиповим розвитком. Недостатність вивчення оцінки рівня довільної регуляції і розробки методів впливу на формування її компонентів у школярів з інтелектуальними порушеннями диктують необхідність подальших досліджень в цьому напрямку. Розвиток даної проблеми також має бути спрямований на пошук оптимальних методів формування довільної регуляції дітей в умовах середньої та старшої школи, що значно підвищить якість навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Список використаних джерел:

1. Визель Т.Г. К вопросу о регулирующей роли лобных долей. Вестник угроведения. 2012. №2 (9). С. 160-171.
2. Выготский Л.С. История развития высших психических функций. Собрание сочинений. В 6 т. Т. 3. М.: Педагогика, 1983. 328 с.
3. Лурия А.Р. Мозг человека и психические процессы. М.: Педагогика, 1970. 496 с.
4. Нейропсихологическая диагностика, обследование письма и чтения младших школьников / под общей редакцией Т.В.Ахутиной, О.Б.Иншаковой. М.: В.Секачев, 2008. 128 с.
5. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. Т.3. 640 с.

6. Практикум по возрастной и педагогической психологии: для студ. сред. пед. учеб. заведений / авт.-сост. Е.Е. Данилова; под. ред. И.В. Дубровиной. М.: Издательский центр «Академия», 1998. 160 с.

7. Савина Е. А. Проблема развития произвольной регуляции у детей в современной западной психологии. Современная зарубежная психология. 2015. Том 4. № 4. С. 45–54. URL: http://psychlib.ru/mgppu/periodica/SZP_4_2015/SZP-0452.htm#p45 (дата звернення 20.10.2020).

8. Posner M.I., Rothbart M.K. Developing mechanisms of self-regulation. Developing and Psychopathology. 2000. №12. P. 427-441.

Злобіна Н.М.

ВИКОРИСТАННЯ ПІКТОГРАМ, ЯК ЗАСОБУ КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

В умовах впровадження інклюзивної форми навчання в Україні, гостро постає питання про налагодження ефективної допомоги дітям з синдромом Дауна, які приходять навчатися у масові школи.

Ключові слова: інклюзивна форма навчання, синдром Дауна, альтернативні комунікації, піктограми.

Постановка проблеми. Одним з принципів інклюзивної освіти є принцип особистісно-зорієнтованого освітнього процесу, де важливим є визначення індивідуальної траєкторії розвитку дитини, поетапна розробка індивідуальних програм розвитку з урахуванням когнітивних та психофізичних особливостей дитини та подальше прогнозування розвитку. Необхідна якомога максимальна участь дитини в освітньому процесі. Не всі діти з особливими освітніми потребами мають можливість вербально висловитися та підтримати комунікацію. Така проблема дуже часто виникає і у дітей з синдромом Дауна. Відповідно постає питання, як правильно організувати допомогу такій дитині? На допомогу приходять альтернативні засоби комунікації, наприклад, піктограми.